Qxur Tradizzjonali tal-Baħar

Joseph Caruana Sr.

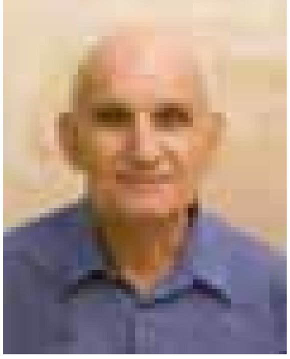

Jekk wieħed idur dawra max-xtut u l-portijiet Maltin u Għawdxin, wieħed għadu jista' jara xi qxur tradizzjonali Maltin li sfortunatament qed jispiċċaw ftit ftit minħabba li ftit li xejn għadhom jinbnew. Dan ispirani biex nikteb xi ħaġa ħafifa dwar l-iżvilupp tal-bastimenti u qxur oħra żgħar f'Malta u Għawdex.

Bħal kull min jgħix fuq art zgħira u gżira l-abitanti ta' dawn il-gżejjer minn dejjem ħassew il-bżonn li parti mill-għixien tagħhom jiġi mill-baħar, bħalma hu s-sajd. Hekk ukoll hija ħaġa naturali li jinħass il-bżonn li b'xi mod jagħmlu kuntatt ma' artijiet oħra. Imma naħseb li l-ewwel prijorita tagħhom kienet li jistabilixxu kuntatt bejn iż-żewġ gżejjer prinċipali, Malta u Għawdex. Fi żminijiet bikrija, dan il-kuntatt seta' jsir biss bil-baħar u dan b'ħafna diffikulta u tbatija. Mid-dokumenti ta' l-istorja nafu li fl-1242 ġa kien jintuża trasport stabbilit bejn iż-żewg gżejjer.

F'Malta, fit-tempji ta' Ħal-Tarxien jinsabu graffiti li juru xi forma ta' mirkeb tal-baħar li meta ġew investigati ġew datati li jmorru lura għal madwar 1600 Q.K. Graffiti oħra juru mriekeb ta' żminijiet differenti bi żviluppi interessanti minn żmien għal żmien. Dan jindika li xi nies barranin ġa kienu jżuru dawn il-gżejjer fi żmien hekk bikri. Bil-mod il-mod bdew iseħħu ċerti żviluppi fil-bini tal-bastimenti fl-artijiet li jmissu mal-mediterran. Bdew jinbnew bastimenti għal għanijiet differenti, bħal imriekeb apposta għall-taqbid u oħrajn għat-tgħabija, barra dgħajjes żgħar għas-sajd. Sa dan iż-żmien, kull qoxra tal-baħar kienet timxi jew bil-qdif jew bi qlugħ kwadru. Maż-żmien, l-Għarab introduċew fil-Mediterran il-qlugħ latin li kien ħafna iktar effiċjenti mill-qlugħ kwadru għax bih kont tista' titla' kontra r-riħ. Ġie introdott ukoll it-tmun fil-poppa flok dawk tal-ġnub. Bdew jiżdiedu wkoll l-arbli u flok wieħed saru tnejn u anke tlieta.

Hawn Malta diġa kien isir bini ta' bastimenti qabel ġew il-kavallieri ta' San Gwann fl-1530. Imma mal-wasla ta' l-ordni s-sengħa tal-bini tad-dgħajjes u bastimenti kompliet tikber u tiġi irfinuta fit-tarzna tal-Birgu. Permezz ta' din it-tarzna nies lokali ġew mgħallma bħala bennejja tal-bastimenti u snajja oħra konnessi mal-baħar, bħal kurdara li jaħdmu l-ħbula u veliera li jħitu l-qlugħ. Malta qatt ma kellha boskijiet li jipproduċu l-injam meħtieg għall-bini tal-bastimenti. Għalhekk, l-injam kien jiġi impurtat minn Sqallija, Venezja, Albanija u pajjiżi oħra mill-Balkani. Biex inaqqsu l-ispejjeż ta' l-injam, l-imgħallmin tal-bastimenti adottaw sistema fejn kienu jużaw injam inqas oħxon u minflok jużaw sengħa iktar irfinuta.

Mal-wasla ta' l-Ingliżi fl-1800, it-tarzna kompliet titkabbar. Sa dan iż-żmien il-bastimenti u qxur ieħor kollha kienu jinbnew bl-injam, imma maż-żmien il-bastimenti l-kbar bdew jinbnew tal-ħadid. Madanakollu l-qxur żgħar xorta baqgħu jinbnew bl-injam u l-inħawi tal-Kalkara, Isla, Birgu, Bormla u l-Marsa kienu l-postijiet fejn is-sengħa tal-bini tad-dgħajjes kienet konċentrata. Din is-sengħa kienet tintiret mill-missier għall-iben. Il-familja tagħna tmur lura zgur għal ħames ġenerazzjonijiet u għamlet xi żmien lejn l-aħħar tas-seklu dsatax u l-bidu tas-seklu għoxrin taħdem l-Imġarr, Għawdex. Illum ftit li xejn għadhom jinbnew qxur tal-injam għax il-fibre glass ħadlu postu. Fl-opinjoni tiegħi, dan għax il-fibre glass m'għandux bżonn manutenzjoni bħall-injam, u ma jitlobx sengħa kbira biex taħdmu. Biss ħafna jsostnu, u bir-raġun, li qoxra ta' l-injam hija ħafna isbaħ, fiha karattru, u għandha iktar stabbilita' fil-baħar.

Huwa xieraq li wara dan l-isfond ta' ftit storja nagħti ftit tagħrif ħafif dwar xi qxur li kienu l-iktar popolari mas-sajjieda u baħħara tal-gżejjer tagħna. Dawn huma: l-ixprunara, id-dgħajsa tal-latini, il-firilla, il-luzzu, il-kejjik u l-frejgatina. Minn dawn kollha l-ixprunara spiċċat għal kollox, tal-latini fadal xi tnejn Malta jaħdmu għas-sajd u oħra li qed tiġi restawrata l-Imġarr. Firilli baqa' xi ftit ħafna u dawn waslu biex jispiċċaw ukoll. L-ixprunara kienet l-unika qoxra minnhom li kienet tbaħħar lejn artijiet ohra, l-iktar lejn Sqallija u Napli. Dawn il-qxur huma frott ta' ħidma u esperjenza marittima miksuba fuq medda ta' ġenerazzjonijiet kemm tal-baħħara, sajjieda u fuq kollox l-imgħallmin li kienu jibnuhom. Għalhekk kienu adatti ħafna, kull waħda għax-xogħol partikolari tagħha għal ħafna snin.

L-Ixprunara

L-Ixprunara kienet dgħajsa li tmur lura għal bosta snin. Jissemma li ġa kienet teżisti fl-1614 u hemm indikazzjonijiet li tmur lura anke sa l-1576. Il-perjodu li fih l-aktar inbnew xprunari kien mill-1830 sal-1840.

Dr. Joseph Bezzina jgħid li skond ċensiment fl-1851 kien hemm 58 xprunara jaħdmu bejn il-port il-kbir u l-port ta' l-Imġarr. Probabbilment, biex kien hemm numru daqshekk kbir, kienu xprunari zgħar. Wieħed għadu jista' jara ikonografija ta' l-ixprunara fil-kwadru ex voto li hemm taht il-mina fl-Imgarr. L-ixprunara kienet qoxra purament Maltija. L-isem xprunara x'aktarx ġej mill-għamla ta' xprun, munqar, li kellha fuq it-taljamar. Kienet iġġorr sew merkanzija kif ukoll passiġieri, kemm bejn iż-żewġ gzejjer kif ukoll għal Sqallija u Napli.

L-ixprunara kienet twil minn 30 pied sa 50 pied. Kellha l-pruwa u l-poppa xorta, jigifieri bil-ponta (double ended). Kellha t-taljamar u fuq is-zannnur tal-poppa kellha kabuz tal-kanvaż, biex joffri kenn għall-passiggieri. Kienet mingħajr gverta, ħlief għaz-zannur fil-pruwa u ieħor fil-poppa u l-kurtuni. Kienet imqawwsa lejn il-pruwa u lejn il-poppa u ż-żewġ roti dritti. Kienet armata b'arblu wieħed lejn il-pruwa li miegħu kien jittella' qala' latin u alzarun biex jieħu pallakkun. Ġieli flok pallakkun kienu jarmaw tarkija. L-ixprunara kienet qoxra żvelta u mexxejja u kienet titraġitta bejn Malta u Sqallija regolarment. Jingħad li f'temp tajjeb kienet tagħmel dan it-traġitt fi tnax-il siegħa. Kienet ukoll iġġorr il-posta lejn Sqallija. L-ekwipaġġ ta' xprunara normali kien jikkonsisti fil-padrun u sitt baħrin. L-ixprunara kienet tinżebaħ b'kuluri sbieħ u ma kenitx tonqos l-għajn fil-mustaċċ tal-pruwa. L-ixprunara damet tbaħħar f'dawn il-fliegi għal xi 300 sena. Hasra li ma salvawx waħda għall-posterita'.

Dgħajjsa tal-Latin

Id-dgħajsa tal-Latini mingħajr dubju hija l-iktar dgħajsa li kienet għal qalb in-nies tar-raħal t'Għajnsielem u dan għal diversi raġunijiet. Din il-qoxra kienet magħrufa ukoll bħala id-dgħajsa t'Għawdex u anke bħala d-dgħajsa tal-pass. Dan minħabba li kienu jżommu fil-port ta' l-Imġarr u kienu jgorru ukoll il-passiġġieri. Naturalment tissejjaħ tal-latini għax kellhom qlugħ latin. Bħala dgħajsa li kienet taqsam regolarment bejn Malta u Għawdex nistgħu ngħidu li l-antenat tagħha hija d-dgħajsa tal-Madia li tmur lura għas-seklu tlettax. Id-dgħajsa tal-latini giet żviluppata mill-ixprunara u kienet ftit iżgħar u b'arblu wieħed. Id-dgħajjes tal-latini kienu jġorru kull xorta ta' merkanzija u damu jagħmlu dan ix-xogħol għal madwar mitt sena, minn meta spiċċaw l-ixprunari sa meta daħal is-servizz bejn il-gzejjer bil-vapur u spiċċaw għall-ħabta tas-sebgħinijiet tas-seklu għoxrin. Kellhom sehem importanti ħafna matul l-aħħar gwerra dinjija meta kienu kwazi l-aħħar mezz ta' trasport bejn il-gzejjer.

Id-dgħajsa tal-latini kienet twila min 40 sa 50 pied bil-pruwa u poppa xorta, bil-ponta u dritti. Kellha taqwisa li kienet tintrefa' lejn il-pruwa u lejn il-poppa. Kienet bil-kurtuni u bil-falki li aktar tard inbidlu u saru falkaviva. Din id-dgħajsa kellha arbulata ta' żewġ arbli bil-lasti biex magħhom jinfirex qlugħ latin, trinkett u majjistra. Fil-pruwa kien jintrama alzarun biex jieħu pallakkun. F'baħar kalm kienu jużaw ukoll l-imqadef. Għall-ħabta tas-snin għoxrin tas-seklu għoxrin ġew introdotti l-makni u l-qlugħ beda jinqata' ftit ftit. Id-dgħajsa tal-latini kienet dgħajsa ta' saħħa mibnija minn injam tar-ruvlu u arznu u kienet tiflaħ ħafna għall-maltemp. Din id-dgħajsa kienet tinżebaħ b'ħafna kuluri sbieħ u kull waħda kellha isem aktarx għal xi qaddis minqux fuq plakka imwaħħla fuq it-tappiera fil-poppa. Kellha ukoll numru ta' reġistrazzjoni li kien iġib l-ittra 'G' imma ħafna minnhom aktar kienu magħrufin bil-laqam tagħhom stess jew tas-sid.

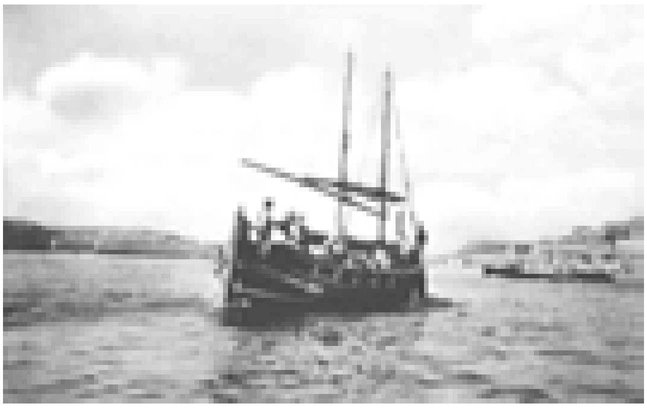

Illum id-dgħajjes tal-latini spiċċaw ukoll imma bis-saħħa ta' l-għaqda Wirt Għawdex waħda minnhom, 'Is-Sagra Familja' ġiet restawrata biex tibqa' tifkira ta' dawn id-dgħajjes qalbiena li min jaf kemm l-irġiel ta' dan ir-raħal ħadmu fuqhom. Ta'min isemmi li l-aħħar dgħajsa tal-latini 'Stella Maris' inbniet fl-1938 ġewwa l-Kalkara mill-aħwa Ġużeppi u Euġenio Caruana, li kienu ukoll bnew 'Is-Sagra Familja' fl-1934.

Il-Firilla

Il-Firilla tmur lura għas-seklu sbatax u jista' jkun ukoll qabel. Kienet popolari ħafna mas-sajjieda. Filfatt, statistika tal-1920 turi li kien hemm 130 f'Malta u 65 f'Għawdex. Il-firilla kienet qoxra ta' bejn 20 u 30 xiber (10 $\frac{5}{16}$). Kellha l-pruwa u l-poppa xorta imma r-rota tal-pruwa kienet twila u t-tappiera u ċ-ċinet jaqbdu fuq barra tar-rota flok fuq ġewwa. Il-firilla kienet mibnija fuq linji misluta u mhix għolja wisq mill-ilma. Kellha l-kurtuni u l-falki. Kienet titmexxa bil-qlugħ u bil-qdif. Għalhekk kienet tintrema b'arblu wieħed li miegħu flimkien mal-lasta kienet tinfirex qala' tarkija u pallakkun fil-pruwa. Minħabba l-għamla żnella tagħha kienet qoxra mexxejja ħafna u filfatt għandna l-idjoma "tigri daqs firilla". Bħall-qxur l-oħra kollha tradizzjonali Maltin kienet tinżebaħ bl-isbaħ kuluri. Ilum il-firilli spiċċaw ħlief għal xi waħda 'l hemm u 'l hawn.

Il-Luzzu

Il-Luzzu għadu sal-lum jinsab f'numru sostanzjali fil-portijiet tagħna għalkemm ġodda jidher li m'għadhomx jinbnew. Il-Luzzu jixbaħ lill-firilla iżda huwa iktar wiesa u iktar għoli fil-baħar, u t-tappiera u ċ-ċinet jaqbdu fuq ġewwa tar-roti. Bħall-firilla, għandu zannur fil-pruwa u fil-poppa. Għandu ukoll il-kurtuni u l-falki li maż-żmien bdew jagħmlu l-falkaviva, u r-rota tal-pruwa iqsar minn tal-firilla. Bħala qisien kien jinbena minn xi 19-il xiber sa 45-il xiber. Naturalment, meta ġie introdott il-mutur, bdew jinbnew il-luzzijiet il-kbar, għalkemm anke dawk żgħar kienu għamlulhom il-mutur. Qabel il-mutur kien jitmexxa bil-qlugħ tarkija u bil-qdif. Il-luzzu mhux qadim daqs il-firilla u l-kajjik u hawn min jattribbwih għall-bidu tas-seklu dsatax, iżda maż-żmien sar l-iktar qoxra poplari mas-sajjieda.

Il-Kajjik

Il-kajjik x'aktarx ġie introdott Malta mill-kavallieri ta' San Ġwann, għalkemm il-kajjik li nafu llum huwa xi ftit differenti. Bħala qoxra kien l-iktar popari fost il-qxur kollha. Minn statistika tal-1920 insibu li kien hawn 402 f'Malta u 48 f'Għawdex. Il-kajjik, barra għas-sajd, kien

jintuza ukoll għal xi xogħol fil-port u kien ukoll preferut mid-dilettanti tas-sajd.

Il-kajjik huwa qoxra bil-poppa catta, jigifieri bic-cappa, u mhux bħal-luzzu. Il-pruwa tiegħu hi bħal ta' luzzu imma mhix għolja daqsu. Kellu ukoll il-kurtuni u l-falki. Bħala qies kien fih minn 15 sa 18-il xiber. Kien jitmexxa bil-qdif u b'qala' tarkija. Wara ġie armat ukoll bil-mutur. Kellu l-mustaċċi fil-pruwa biss u kien jinżebaħ bil-kuluri bħall-qxur l-oħra.

Il-Frejgatina

Il-frejgatina hi l-izgħar qoxra tas-sajd u kien hawn min kien juzaha ukoll għall-ibburdjar. Hi ukoll, bħall-kajjik, għandha il-poppa biċ-ċappa, imma la għandha kurtuni u lanqas falki. Aktar tard bdew jinbnew frejgatini kemmxejn ikbar min-normal u għamluhom bil-kurtuni u l-falki. Il-frejgatina kienet tintuża mis-sajjieda ż-żgħar mal-plajja u mid-dilettanti. Kienet twila xi ħmistax-il xiber u kienet titmexxa b'żewġ imqadef u qala' latin. Ġieli kienu jarmaw ukoll pupress u miegħu jittellgħu pallakkun.